

Ільчук О. А.,
старший викладач кафедри романо-германських та східних мов
Київського університету імені Бориса Грінченка

СУФІКСАЛЬНІ МЕТОНІМІЧНІ ІМЕННИКИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТА В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Анотація. У статті розглянуто семантику, структуру та зв'язки похідних іменників німецької мови з власне німецькими суфіксами з лексико-категоріальним значенням предмета, які утворені на основі метонімічного переносу. Похідні іменники досліджено комплексно як одиниці певної словотвірної моделі, як носіїв певного типу словотвірного значення та як учасників метонімічних моделей. Представлено суфіксальні словотвірні моделі метонімічних іменників, до яких належать словотвірні моделі інструменту, предмета як результату дії, предмета як місця, предмета як носія ознаки, предмета як діяча, предмета, який має стосунок до особи. Виділено типи предметних словотвірних значень, які властиві похідним іменникам із метонімічним компонентом. Здійснено семантичну класифікацію похідних іменників із предметним значенням на основі метонімічних моделей і типів.

Ключові слова: похідні іменники, словотвірна модель, словотвірне значення, метонімічні моделі, німецька мова.

Постановка проблеми. Явище лексичної метонімії, семантика та структура метонімічних одиниць лексичного рівня достатньо розроблена в сучасній лексикології, проте словотвірна метонімія потребує глибокого вивчення як досить складне явище, результат взаємодії двох рівнів системи мови – лексичного і словотвірного. Важливими аспектами дослідження словотвірної метонімії є вивчення способу формування метонімічного значення, з'ясування словотвірної структури метонімічних утворень, установлення словотвірних і лексичних значень метонімічних одиниць тощо. У розвідці здійснена спроба проаналізувати семантико-словотвірні та структурно-словотвірні властивості похідних суфіксальних іменників із метонімічним компонентом.

Суфіксальні похідні іменники німецької мови в семантичному і структурному аспектах були предметом дослідження в розвідках і дисертаційних дослідженнях як на матеріалі однієї мови (О.С. Гринюк [3], Н.Г. Іщенко [7], О.П. Налобіна [8], Н.А. Середа, О.В. Хлипало), так і у порівняльних дослідженнях (Н.В. Аржанцева [1], Н.О. Замощина-Шеріф [5], Н.М. Зольнікова [6], М.І. Федорів [9]). Семантика і структура похідних іменників із метонімічним компонентом, які мотивовані різними частинами мови, ще не була предметом комплексного дослідження, що визначає актуальність розвідки.

Об'єктом дослідження є похідні іменники німецької мови, оформлені власне німецькими суфіксами, із лексико-категоріальним значенням предмета, утворені на основі метонімічного переносу.

Мета статті – дослідити семантику і структуру похідних іменників німецької мови з власне німецькими суфіксами із лексико-категоріальним значенням предмета, які утворені за метонімічними моделями, а саме:

– інвентаризувати суфіксальні словотвірні моделі метонімічних іменників;

– виділити типи словотвірних значень метонімічних іменників;

– подати семантичну класифікацію метонімічних іменників на основі типу метонімічного зв'язку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Словотвірна структура похідних іменників формується за певною словотвірною моделлю й виражає певний тип словотвірного значення. Словотвірні моделі є семантико-структурними зразками, за якими формуються похідні іменники із загальною семантикою, яка притаманна конкретній словотвірній моделі. Словотвірне значення похідних іменників визначається типом відношення між мотивуючою та формантною частинами, які представлені у словотвірній моделі й взаємодіють одна з одною, у результаті їхньої семантико-структурної взаємодії формується тип словотвірного значення похідного іменника. Матеріалом дослідження слугують 600 похідних іменників із метонімічним компонентом, які мають предметне значення й утворені за допомогою власне німецьких суфіксів.

Похідні суфіксальні іменники із метонімічним компонентом із лексико-категоріальним значенням предмета утворюються в німецькій мові за такими словотвірними моделями:

1. інструменту:

a) словотвірна модель V + e: *Egge борона* ← *eggen боронувати*, *Schleuse 1. шлюз 2. водосток* ← *schleusen 1. шлюзувати 2. проводити*;

b) словотвірна модель V + er: *Entsafter соковижималка* ← *entsaften вичавлювати сік*, *Lüfter вентилятор* ← *Luft повітря*, *lüften провітрювати*, *Wischer розм. склоочисник* ← *wischen витирати*;

c) словотвірна модель V + ung: *Bescheinigung посвідка, свідоцтво, довідка, розписка* ← *bescheinigen засвідчувати, підтверджувати*, *Lösung 3. хім. розчин* ← *lösen 3. розчиняти*, *Täfelung (внутрішня) обшивка, (дерев'яна) панель* ← *täfeln облицьовувати, обшивати (дерев'яними) панелями*;

2. предмета як результату дії:

a) словотвірна модель V + ung: *Krankschreibung лікарняне* ← *krankschreiben видавати лікарняне*, *Punktierung малюнок пунктиром* ← *punktieren відзначати пунктиром*, *Schichtung шар* ← *schichten укладати один на одного*;

b) словотвірна модель V + e: *Kohle вугілля* ← *kohlen перетворювати на вугілля*, *Dose доза* ← *dosieren дозувати*;

c) словотвірна модель V + ling: *Bratling котлета* ← *braten смажити*;

d) словотвірна модель V + nis: *Zeugnis 1. свідоцтво 2. табель* ← *zeugen свідчити*;

e) словотвірна модель V + schaft: *Erbschaft спадок* ← *erben успадковувати*;

f) словотвірна модель N + ei: *Pinselei погано намальована картина* ← *pinseln розм. малювати*;

3. предмета як місця:

а) словотвірна модель N/V + ei/erei/elei: *Setzerei* друк. складалний цех ← *Setzer* складальник, *setzen* 7. друк. складати, *Drechserei* токарна майстерня ← *Drechsler* токар, *drechseln* виточувати, *Räucherei* коптільня ← *Räucher* коптільник, *räuchern* коптити;

б) словотвірна модель V + e: *Bleibe* розм. притулок, домівка, житло ← *bleiben* залишатися (десь), *Schmiede* кузня ← *schmieden* кувати;

в) словотвірна модель V + ung: *Eintünderung* гирло (річки) ← *eintünden* впадати, *Schonung* (лісовий) заповідник ← *schonen* берегти, дбайливо поводитися;

4. предмета як носія ознаки:

а) словотвірна модель A+heit/keit/igkeit: *Hohlheit* порожнина ← *hohl* порожній, пустий, *Räumlichkeit* приміщення ← *räumlich* просторовий, *Jagdbarkeit* ліцензія на право полювання ← *jagdbar* на якого можна полювати;

б) словотвірна модель A + e: *Ebene* 1. рівнина 2. площина ← *eben* гладкий, рівний, плаский, *Hybride* біол. гібрид ← *hybrid* гібридний;

в) словотвірна модель A + ling: *Bitterling* гірчак ← *bitter* гіркий, *Rundling* кругле приміщення, предмет ← *rund* круглий;

5. предмета як діяча:

а) словотвірна модель V + ung: *Wucherung* наріст ← *wuchern* розростатися, *Erfrischung* освіжальний напій ← *erfrischen*;

б) словотвірна модель V + er: *Kipper* самоскид ← *kippen* перекидати, *Nenner* знаменник ← *nennen* називати;

в) словотвірна модель V + e: *Karre* візок, тачка ← *karren* розм. плентатися;

6. предмета, який має стосунок до особи:

а) словотвірна модель N + tum: *Christentum* християнство ← *Christ* християнин, *Herzogtum* герцогство ← *Herzog* герцог, *Fürstentum* князівство ← *Fürst* князь.

Словотвірне значення предмета охоплює дві групи, виражає загальне словотвірне значення та часткове словотвірне значення із різним позначенням. Предмет загалом, тобто те, що є (1), і місце (2), які реалізують часткові словотвірні значення, а саме:

1.1) предмета та результату дії, названої дієсловом: *Radierung* 'те, що гравірують' ← *radieren* гравірувати, *Schichtung* 'те, що укладають один на одного' ← *schichten* укладати один на одного, *Münze* 'те, що чеканять' ← *münzen* чеканити, *Setzling* 'те, що садять' ← *setzen* садити, *Klöppelei* 'те, що плетуть (на коклюшках)' ← *Klöppel* коклюшка, *klöppeln* плести (на коклюшках);

1.2) призначено для виконання дії, названої дієсловом: *Löscher* 'те, чим гасять (вогонь)' ← *löschen* гасити (вогонь), *Messer* 'те, чим міряють / роблять певного розміру' ← *messen* міряти, робити певного розміру, *Fräse* 'те, чим фрезерують' ← *fräsen* фрезерувати, *Abschirmung* 'те, чим прикривають, захищають' ← *abschirmen* прикривати, захищати, *Vergoldung* 'те, чим покривають' ← *vergolden* покривати позолотою;

1.3) виконує дію, названу дієсловом, у тому числі назви транспортних засобів: *Windung* 'те, що звивається' ← *sich winden* звиватися, *Erfrischung* 'те, що освіжає' ← *erfrischen* освіжати, *Nenner* 'те, що називає' ← *nennen* називати, *Dampfer* 'той, який пускає пару' ← *dampfen* пускати пару;

1.4) характеризується ознакою, рідше станом, названими прикметником, у тому числі назви рослин і грибів: *Flüssigkeit* 'те, яке рідке' ← *flüssig* рідкий, *Räumlichkeit* 'те, яке просторове' ← *räumlich* просторовий, *Heiligtum* 'те, яке святе' ← *heilig* святий, *Rundling* 'той, який круглий' ← *rund* круглий, *Grünling* 'той, який зелений' ← *grün* зелений;

1.5) характеризується через особу, названу іменником – назви філософських, релігійних, інших напрямів: *Epigonentum* епігонство ← *Epigone* епігон, *Luthertum* лютеранство ← *Luther* Лютер.

Місце, де виконується дія:

1.1) названа дієсловом: *Anprobe* 'там, де приміряють' ← *anprobieren* приміряти, *Durchreiche* 'там, де подають (страви тощо)' ← *durchreichen* подавати (страви тощо), *Schonung* 'там, де дбайливо поводяться з чимось' ← *schonen* дбайливо поводитися;

1.2) дія з предметом, названим іменником, зокрема виготовляються предмети; найчастіше зі значенням місця, де займаються ремеслами та виробництвом: *Formerei* 'там, де надають форми' ← *Form* форма, *Salzerei* 'там, де користуються сіллю' ← *Salz* сіль, *Mosterei* 'там, де виготовляють плодовий сік' ← *Most* плодовий сік, *Kokerei* 'там, де виготовляють кокс' ← *Koks* кокс;

1.3) дія, названа іменником: *Imkerei* 'там, де працює пасічник' ← *Imker* пасічник, *Sattlerei* 'там, де працює лямар' ← *Sattler* лямар.

Моделі, за якими утворюються похідні відповідної семантики, подані зв'язками, що відображені метонімічними схемами та типами каузальної (1), атрибутивної (2) й локальної (3) семантики:

1.1. Метонімічна схема каузальної семантики: дія → об'єкт:

а) метонімічний тип: дія → предмет як результат.

Метонімічний тип реалізується словотвірними моделями зі значенням предмета як результату дії, похідні іменники мають словотвірне значення предмета й результату дії, названої дієсловом: *Auflage* 1. Видання. 2. Наклад, тираж ← *auflegen*. 3. Видавати, друкувати (книжку); *Drapierung* драпірування ← *drapieren* драпірувати; *Lutscher* розм. 1. Льодяник на палочці. 2. Соска ← *lutschen* сосати; *Zahlung* платіж, оплата, внесок ← *zahlen* платити;

б) метонімічний тип: дія → знаряддя дії.

Метонімічний тип поданий словотвірними моделями зі значенням інструменту, похідним іменникам властиве словотвірне значення «призначено для виконання дії, названої дієсловом»: *Bewehrung* 2. Арматура ← *bewehren* тех. армувати; *Diele* 1. Підлогова дошка, настил ← *dielen* настилати підлогу; *Niederhalter* прутиск ← *niederhalten* 2. тех. прутискати;

в) метонімічний тип: дія → предмет, знаряддя для виконання дії.

1.2. Метонімічний тип утворюється словотвірними моделями зі значенням предмета як діяча, похідні іменники виражають словотвірне значення «виконує дію, названу дієсловом, у тому числі назви транспортних засобів»: *Klinge* холодна зброя, клинок ← *klingen* звучати, лунати; *Verhärtung* затвердіння (мед), ущільнення ← *sich verhärten* твердіти, ущільнюватися.

2.1. Метонімічна схема каузальної семантики: суб'єкт → об'єкт.

Метонімічна схема реалізується словотвірними моделями зі значенням предмета, який має стосунок до особи, похідні іменники мають словотвірне значення «характеризується через особу, названу іменником – назви філософських, релігійних, інших напрямів»: *Pharisäertum* іст. рел. фарисейство ← *Pharisäer* фарисей.

3.1. Метонімічна схема атрибутивної семантики: ознака → об'єкт.

Метонімічна схема подана словотвірними моделями зі значенням предмета як носія ознаки, для похідних іменників типовим є словотвірне значення «характеризується ознакою, рідше

станом, названими прикметником, у тому числі назви рослин і грибів»: *Heiligtum святиня* ← *heilig святий. Flüssigkeit 2. pидуна* ← *flüssig pидкий, текучий*.

3.2. Метонімічна схема локальної семантики: дія → місце.

Метонімічна схема реалізується словотвірними моделями зі значенням предмета як місця із мотивуючим дієсловом, похідні іменники мають словотвірне значення місця, де виконується дія, названа дієсловом: *Einkerbung зарубка, насічка* ← *einkerben зарубувати, насікати*; *Gerberei чинбарня, шкіряний завод* ← *gerben вичинювати (шкіру)*; *Schwemme місце для купання коней* ← *schwemmen зносити, змивати водою*.

3.3. Метонімічна схема локальної семантики: об'єкт → місце.

Метонімічна схема утворюється словотвірними моделями зі значенням предмета як місця із мотивуючим іменником, похідним іменникам властиве словотвірне значення місця, де виконується дія із предметом, названим іменником, зокрема виготовляються предмети; найчастіше зі значенням місця, де займаються ремеслами та виробництвом: *Käserei сироварня* ← *Käse сир*; *Wäscherei пральня* ← *Wäsche білизна*.

Метонімічна схема локальної семантики: суб'єкт → місце.

Метонімічна схема реалізується словотвірними моделями зі значенням предмета як місця із мотивуючим іменником, похідні іменники мають словотвірне значення дії, названої іменником: *Käserei сироварня* ← *Käser сировар*; *Schleiferei точильня майстерня* ← *Schleifer точильник*.

Висновки. Належність похідного іменника із метонімічним компонентом до тієї чи іншої метонімічної моделі, схеми, типу зумовлюється словотвірними властивостями похідних іменників, які є одиницями певної словотвірної моделі й носіями певного типу словотвірного значення.

Результати дослідження можуть бути використані для дослідження метонімічних іменників сучасної німецької мови інших лексико-семантичних груп.

Література:

1. Аржанцева Н.В. Семантика отглагольных существительных как основа их классификации (на материале английского, немецкого и русского языков) / Н.В. Аржанцева // Научный журнал КубГАУ. – 2012. – № 81 (07). – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ej.kubagro.ru/2012/07/pdf/71.pdf>.
2. Большой немецко-русский словарь / [Л. Карл, Д.Г. Мальцева, А.Н. Зуев и др.]. – 9-е изд. – М. : Русский язык, 2002. – 1040 с.
3. Гринюк О.С. Афіксальні віддієслівні іменники на позначення дії у сучасній німецькій мові: семантика, парадигматика та синтагматика : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / О.С. Гринюк. – Донецьк, 2010. – 20 с.
4. Жарко С.Ю. Типологія словотвірних значень відсубстантивних похідних : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / С.Ю. Жарко ; Дніпропетровський національний університет. – Дніпропетровськ, 2008.
5. Замощина-Шеріф Н.О. Локативні іменники із суфіксом -(er)ei у німецькій та -eіe у французькій мовах / Н.О. Замощина-Шеріф [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/10225/1/10.pdf>.
6. Зольникова Н.Н. Структурно-семантические особенности отглагольных существительных русского и немецкого языков : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20 / Н.Н. Зольникова. – Челябинск, 2010.
7. Іщенко Н.Г. Синонімія спільнокореневих похідних іменників сучасної німецької мови : автореф. дис. ... докт. філол. наук : спец.

10.02.04 / Н.Г. Іщенко ; Київ. держ. лінгв. ун-т. – К., 2001. – 30 с.

8. Налобина Е.П. Особенности образования производных значений деадъективных существительных в немецком языке (на основе метонимического переноса) / Е.П. Налобина // Актуальные проблемы филологии и методики преподавания иностранных языков. – № 8. – Новосибирск : Изд-во НГПУ, 2014. – С. 49–55.
9. Федорів М.І. Похідні іменники з латинськими суфіксами на позначення особи у німецькій та українській мовах: структура, семантика, прагматика : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.17 / М.І. Федорів. – К., 2014.
10. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache // Wolfgang Fleischer; Irmhild Barz. Unter Mitarb. von Marianne Schröder. – 3., unveränd. Aufl. – Tübingen : Niemeyer, 2007.
11. Das Wörterbuch Duden online [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.duden.de/woerterbuch>.

Ильчук О. А. Суффиксальные метонимические имена существительные для обозначения предметов в современном немецком языке

Аннотация. В статье рассмотрено семантику, структуру и связи производных существительных немецкого языка с собственно немецкими суффиксами с лексико-категориальным значением предмета, которые образованы на основе метонимического переноса. Производные существительные исследовано комплексно как единицы определенной словообразовательной модели, как носителей определенного типа словообразовательного значения и как участников метонимических моделей. Представлены суффиксальные словообразовательные модели метонимических существительных, к которым относятся словообразовательные модели инструмента, предмета как результата действия, предмета как места, предмета как носителя признака, предмета как деятеля, предмета, который имеет отношение к лицу. Выделены типы предметных словообразовательных значений, присущих производным существительным с метонимическим компонентом. Осуществлена семантическая классификация производных существительных с предметным значением на основе метонимических моделей и типов.

Ключевые слова: производные существительные, словообразовательная модель, словообразовательное значение, метонимические модели, немецкий язык.

Ichuk O. Suffixal metonymic nouns with object meaning of modern German

Summary. The article deals with the structure, semantics and connections of derived nouns of German with native German suffixes with lexical categorial meaning of object that are based on metonymic transfer. Derived nouns are comprehensively investigated as units of derivational models, as carriers of a certain type of derivational meaning and as members of metonymic models. Suffixal derivational models of metonymic nouns are presented, which include derivational model of a tool, object as a result of action, object as a place, object as a carrier of features, object as agent, object related to a person. Types of derivational meaning are detected that are inherent to derived nouns with metonymic component. Semantic classification of derived nouns with object meaning based on metonymic models and types is defined.

Key words: derivative nouns, derivational model, derivational meaning, metonymic model, German.